

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію БУЛГАКОВОЇ Оксани Володимирівни

**“Науково-педагогічна інтелігенція Радянської України (середина 1950-х - перша половина 1960-х рр.): формування, становище та діяльність”,
представлену на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук
за спеціальністю 07.00.01 - історія України**

В Україні нині спостерігається надзвичайна потреба у висококваліфікованих кадрах, зростає роль інтелектуальної праці, інноваційних технологій, суспільний розвиток потребує реформування системи освіти, зокрема, підвищення якості освіти, втілення нових європейських стандартів освіти тощо, водночас, неможливо заперечити, що головними дійовими особами даних процесів є науково-педагогічна інтелігенція вищих навчальних закладів (ВНЗ). Науково-педагогічна інтелігенція, якій присвятила свою дисертацію О.В.Булгакова, це інтелектуальна еліта суспільства, яка виконує важливе значення для удосконалення підготовки нової генерації спеціалістів, раціонального розподілу інтелектуальних сил у соціально-економічній, науковій та культурній сферах життя суспільства.

На нашу думку, дослідження науково-педагогічної інтелігенції Радянської України (середина 1950-х - перша половина 1960-х рр.): а саме, її формування, становище та діяльність, дадуть змогу більш глибоко переосмислити якісні та кількісні характеристики вищої школи, досягнути реформаційні процеси і пріоритети, а, найголовніше, використати досвід попередніх поколінь, позбавившись пережитків минулого, натомість, залучивши його найкращі надбання. З огляду на вище сказане, представлена на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук дисертація О.В.Булгакової присвячена актуальній і важливій як в науковому, так і у практичному відношенні проблемі.

Загальний напрям досліджень - історія інтелігенції - на перший погляд не є новим у вітчизняній історіографії, проте дисертантці О.В.Булгаковій вдалося знайти недосліджені або малодосліджені аспекти історії викладачів ВНЗ та зробити власний науковий внесок.

Не викликає заперечень визначена авторкою структура дослідження, яка включає зміст, перелік умовних скорочень, вступ, три розділи, дев'ять підрозділів, список використаних джерел та літератури, додатки.

Авторка ставить за мету, з'ясувати характерні особливості науково-педагогічної інтелігенції як окремої соціо професійної групи, умови її формування, функції, місце в науковому середовищі, настрої, матеріально-побутові умови життя. Потрібно визнати, що сформульовані у вступі об'єкт, предмет, мета, завдання та методи дослідження адекватно віддзеркалюють тему роботи.

О.В.Булгаковою обгрунтовані територіальні та хронологічні межі наукової роботи, зумовлені специфікою дослідження. Однак дисертантка для з'ясування причин і передумов окремих явищ і процесів та визначення їхніх наслідків іноді виходила за вказані хронологічні межі, що диктувалося необхідністю більш повного висвітлення проблеми.

Дисертантка вдало визначила наукову новизну досліджуваної проблеми. При постановці завдань даного дослідження було враховано сучасний стан і рівень наукової розробки основних аспектів досліджуваної теми. Поставлені завдання орієнтовані на різнобічний аналіз предмета дисертаційної роботи, на заглиблення в суть основних її проблем, на можливість широких наукових узагальнень.

У першому розділі "Історіографія, джерельна база та теоретико-методологічні засади дослідження" дисертанткою О.В.Булгаковою проаналізовано стан наукової розробки та джерельної бази теми, окреслено методологічні основи дослідження. У процесі підготовки дисертаційного дослідження використовувалися матеріали таких архівосховищ: ЦДАГО України, ЦДАВО України, ГДА СБУ, Державний архів м. Києва, Державний

архів Київської області, Державний архів Чернігівської області. Використання широкого кола літератури засвідчує добру обізнаність

О.В.Булгакової з напрацюваннями попередників. У дисертації проаналізовано особливості дослідження науково-педагогічної інтелігенції Української РСР зазначеного періоду в науковій літературі радянської доби, незалежної України та англомовній історіографії. На нашу думку, попри достатній історіографічний інтерес до науково-педагогічної інтелігенції хрущовського періоду, авторці вдалося знайти своє місце на цій ниві. Зокрема, вперше, простежено шляхи поповнення рядів науково-педагогічної інтелігенції та охарактеризовано місце науково-педагогічної інтелігенції у структурі наукової інтелігенції.

У другому розділі “Науково-педагогічна інтелігенція: формування та функції”, спираючись на статистичні дані дисертантка О.В.Булгакова показала кваліфікаційні характеристики та фаховий поділ науково- педагогічної інтелігенції, визначила основні функції працівників вищої школи та місце науково-педагогічних працівників у структурі інтелігенції, пов’язаної з науковими дослідженнями.

Авторкою з’ясовано, що підготовка науково-педагогічної інтелігенції в аспірантурі вишів та академічних інститутів у досліджуваний період проходила складно в силу об’єктивних матеріальних і кадрових причин. До того ж, існували проблеми комплектування науково-педагогічної інтелігенції, заповнення кафедр та факультетів викладачами низької кваліфікації за формальними критеріями.

У третьому розділі “Позанавчальне життя науково-педагогічної інтелігенції” висвітлено стосунки викладачів з органами влади, політичні настрої та вплив матеріально-побутових умов на працю викладачів. Дисертантка розглянула настрої у середовищі працівників вищої школи після XX з’їзду КПРС. Подібні дослідження настроїв усього суспільства вже існують, однак О.В.Булгакова зосередилася саме на викладачах і показала, що їхня реакція не виходила за рамки, вона була різна, але в унісон з настроями інших соціальних груп. Цікавими і перспективними для подальших досліджень є сюжети про поведінку і

протиправні проступки науково-педагогічної інтелігенції. Низку поширених тверджень про інтелігенцію дисертантка переглянула, не погоджуючись, зокрема, з оцінками ефективності конкурсів при комплектуванні вишів.

У результаті аналізу поставлених у дисертації завдань О.В.Булгакова доходить висновку про посередній рівень кваліфікації науково-педагогічної інтелігенції Української РСР в зазначений період, її переобтяженість навчально-виховною та суспільною роботою на шкоду науково-дослідній складовій, підлегле становище у відносинах з органами влади, невисоку престижність викладацької праці, матеріальну детермінацію хабарництва тощо. Безумовно, матеріальний чинник (тобто і забезпечення навчального процесу обладнанням і матеріалами, і приватні побутові умови) відігравали значну роль у суспільному становищі науково-педагогічної інтелігенції.

Проте, на нашу думку, дисертантка дещо недооцінює роль морального чинника, ідеалістичний заряд у діяльності працівників вищої школи, що вмiли і керувалися інтересами суспільного блага, самовідданої праці, егалітаристськими переконаннями тощо. Авторка слушно указує, що науково-педагогічна інтелігенція УРСР 1950 - 1960-х рр. дзеркально відображала стан і якісні характеристики українського суспільства (с.190), тобто в її середовищі були представники різних поглядів, настроїв, життєвих позицій, науково-педагогічних амбіцій і цю сукупність розмаїття і намагалася показати О.В.Булгакова.

З огляду на вищесказане, ми вважаємо, що напрям досліджень та постановка завдань цієї дисертаційної роботи відповідають спеціальності 07.00.01 - історія України. Отримані О.В.Булгаковою положення і результати мають практичну цінність, можливість використання основних результатів дисертаційного дослідження у ході розробки пріоритетних напрямків змін у вищій освіті та концепції реформування вищої школи України. Позитивним чином слід охарактеризувати уміщені додатки, в яких подано статистику про

кількість наукових і науково-педагогічних кадрів, спеціалізацію та їхню кваліфікацію. Однак, на нашу думку, було б доречним, створити дисертанткою авторські порівняльні таблиці, наприклад, розподіл наукових працівників за галузями наук в Українській РСР до і після “хрущовської відлиги”, для того щоб відзначити, які ж практичні зміни відбулися після хрущовських перетворень в укомплектуванні ВНЗ республіки тощо.

Дисертанткою О.В.Булгаковою опубліковано 14 статей і один розділ у колективній монографії за темою дослідження. Також основні положення та висновки доповідались на 6 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Таким чином, дисертаційна робота пройшла належну апробацію. Автореферат дисертації відображає основні положення та зміст дисертації, дає повне уявлення про завдання та отримані результати.

Визначаючи позитивні риси дисертації О.В.Булгакової, доцільно було б, на наш погляд, разом з підкресленням здобутків даного дисертаційного дослідження, вказати на положення і висновки, які є дискусійними.

1. На нашу думку, сьогодні як ніколи, потребує практичності наукової праці, минули ті роки, коли наукові роботи досліджувалися лише задля досягнення наукових ступенів чи звань. Сьогодні ми можемо спостерігати «спадок радянської доби», який потребує реформування, а саме, відвідування гуртожитків, непрозора система конкурсів, численні грамоти та медалі, які мають функцію стимулювання викладачів до підвищення науково-педагогічної кваліфікації, замість достойної оплати праці, яка є орієнтиром достоїнства даної професії в суспільстві тощо. Дисертаційна робота значно б виграла, якби авторкою було проведено порівняння діяльності, становища, та кваліфікаційного рівня науково-педагогічної інтелігенції “хрущовської доби” із сьогоднішнім, наприклад, окреслено «пережитки» радянської системи, які ще функціонують у вищій школі України в XXI столітті, подано рекомендації, з огляду на опрацьовану інформаційну базу, які б стали дієвим інструментом в реформуванні вищої освіти України і найважливіше місця та становища науково-педагогічних кадрів в системі освіти, зокрема.

2. Потрібно звернути увагу, що варто було б розширити джерельну базу дисертації, додавши матеріали обласних та місцевих архівів, щоб дати більш широкий географічний зріз формуванню, становищу та діяльності науково-педагогічної інтелігенції Радянської України (середина 1950-х - перша половина 1960-х рр.). До того ж, поза належною увагою, залишилось становище та діяльність науково-педагогічної інтелігенції Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької, Тернопільської областей тощо, водночас, дані регіони входили до складу УРСР в період “хрущовської відлиги”. Доречним було б зауважити, що з 1954 року Крим увійшов до складу УРСР. Наприклад Таврійський національний університет імені В.І.Вернадського, був провідним вищим навчальним закладом Криму, заснований в 1918 році, до анексії Криму входив в першу десятку навчальних закладів України. Водночас, жодних даних щодо формування, становища та діяльності педагогів ВНЗ Криму в дисертаційному дослідженні О.В.Булгакової не знайдено.

3. Було б позитивним, для більш повного і детального відтворення позанавчального життя науково-педагогічної інтелігенції використати метод опитування осіб, які викладали в ВНЗ УРСР в зазначений період, на нашу думку, дана інформація є безцінною, незаангажованою та досить інформативною для даного дослідження, натомість від документальних джерел, вербальна інформація, одержана завдяки цьому методу, інколи, значно багатша, ніж невербальна.

4. У III розділі дисертаційного дослідження подається інформація, яка розкриває рівень заробітної плати науково-педагогічної інтелігенції, водночас, варто зауважити, що було б доречним, проаналізувати також купівельну спроможність даної соціальної групи суспільства, таке формулювання проблеми, дає можливість визначити еквівалент важливості та поваги до даної професійної групи з боку влади, а також оцінити потрібність спеціаліста для країни. На нашу думку, для того, щоб дослідити матеріальний рівень професорсько-викладацьких кадрів, потрібно, перш за все, звернути увагу на реальну заробітну плату, яка виражається сумою товарів і послуг, які працівник може одержати за певну

грошову суму при даному рівні цін на товари.

5. У наявній історіографічній базі дослідження замало уваги звернуто на праці зарубіжних дослідників та української діаспори.

6. Не завжди виявлена та систематизована інформація розділів прокоментована належним чином. Наприклад, на сторінці 75 дисертаційного дослідження, говориться, що кваліфікаційні характеристики науково-педагогічної інтелігенції упродовж хрущовського періоду змінилися у бік покращення, зокрема, за кількістю викладачів з науковим ступенем та вченим званням. Водночас, не уточнено інформацію, у порівнянні з яким періодом авторка робить дані узагальнення.

Також, на сторінці 140, подається, що викладачі підкорялися владі як свідомо так і примусово. Вони ставилися до влади по різному. Більшість поділяли комуністичні ідеали. В умовах, коли М.Хрущов розкритикував Й.Сталіна та дозволялося говорити про деякі проблеми, інтелігенція вірила партії. Водночас, на нашу думку, неможливо робити такі узагальнення, так як серед науково-педагогічної інтелігенції були представники “дисидентського руху”, які проявляли національну свідомість і моральну опозицію радянському періоду.

Втім, висловлені зауваження не мають принципового характеру і в цілому не впливають на зміст дослідження. Дисертаційна робота має самостійний характер та оригінальні твердження, виконана на належному професійному рівні, поставлені дослідницькі завдання реалізовані.

Дисертаційна робота Булгакової Оксани Володимирівни “Науково-педагогічна інтелігенція Радянської України (середина 1950-х - перша половина 1960-х рр.): формування, становище та діяльність” є завершеним дослідженням, що присвячене актуальній темі, основні результати якого є

оригінальними та обґрунтованими. Наявність класичних ознак наукового дослідження та новизна окремих положень дисертації дозволяють стверджувати про відповідність роботи кваліфікаційним вимогам до подібного роду робіт. Дисертація відповідає вимогам МОН до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук і пп. 9, 11 і 12 “Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника”, затвердженого постановою Кабінету міністрів України №567 від 24 липня 2013 року зі змінами, а її автор Булгакова Оксана Володимирівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 - історія України.

Офіційний опонент
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії та філософії історії
Національного педагогічного університету
імені Михайла Драгоманова

О. А. Прохоренко

Підпис	<i>О. А. Прохоренко</i>
ЗАВІРЯЮ: зав. канцелярією	
НПУ ім. М.Г. Драгоманова	
« 03 »	09 20 18 р.